پێشینەی هەندێک کەسب و کار لە بۆکان

(بەشی ٣)

١٣. لێفە دروون

لە لێفەدرووی سەردەمی خۆم تەنیا ئەحمەدخان، کاک حەمەساڵەی کوڕی کاقادر (قالە سێ سەر)، هەروەها دەرویش سەدیقی جەعفەریم لەبیرن. ئەحمەدخان بەرگدروو بوو بەڵام لێفەدرووییشی دەکرد. بەڵام جگە لە بیرەوەری من، هەندێک وەستای لێفەدرووی دیکەش هەبوون، کە ئەوە ناوەکانیانە: وەستا عەوڵا غەوسی (عەبە خەمە)، وەستا عەوڵای لێفە دروو(دووکانەکەی لە مەیدانی ئارد بوو)، وەستا ئەحمەدی لێفە دروو لە خیابانی سەقز و بنەماڵەی مەجیدییەکان(حسێن مەجیدی) .

بە شێوازی نەریتی، لێفە لە ژوورێکی گەورە یان دووکان یان لە دەرەوەی دووکان لە گۆڕاییەک رادەخرا، ناوئاخنی لۆکە (پەممۆ)ی تێدەخرا و بە دەست تەقەڵی لێدەدرا. ئەودەم هێشتا لێفەی کارخانەیی لەعەجەمستان و چین و تورکیاوە نەگەیشتبووە وڵات و ئەم کاسبییەش وەک زۆر کاسبی دیکە بە برەو بوو بەڵام لە بەرانبەر هێرشی بەرهەمی هاوردەی لاوەکیدا خۆی بۆنەگیرا و لە کەمی و لاوازیی دا. نازانم ئێستا پاشماوەیەکی لێ ماوە یان نا؟

١٤. هەللاجی

بۆ کاری لێفەدروون و هەروەها بۆ دروونی کەوای پیاوان و کڵۆنجەی ژنان پێویست بە لۆکەی شیکراوە هەبوو. نەمبیستووە لۆکە لە بۆکان بەرهەم هاتبێت و هەمیشە هەر لە تاران و تەورێزەوە هاوردە کراوە. لۆکە لە بیچمی ئاسایی خۆیدا بۆ لێفە و کەوا دروون نەدەبوو و دەبوایە کەسێک شیی بکاتەوە.

شیکردنەوەی لۆکە کاری هەللاج بوو. من تاقە یەک هەللاجم لەبیرە لە ماڵەکەی خۆیدا هەللاجی دەکرد و بە منداڵی لۆکەی دووکانی بابم بۆ دەبرد، ئینجا یەک دووڕۆژێک دواتر دەچووم شیکراوەکەیم دەهێناوە. کارگەی کاری وەستای هەللاج ژێرخانێکی تاریک وتنۆک بەڵام گەورە بوو، کە کاری ئامادەی هەرکام لە مشتەرییەکانی لە لایەکی ژێرخانەکە دادەنا. کاتێک کە دەچووم لۆکەی دووکانی باوکم بهێنمەوە، بە دەست ئاماژەی بە کۆمایەک دەکرد و دەیگوت هۆوە هی میرزا عەبلایە! بەداخەوە ناوی هەللاجەکەم لەبیر نەماوە بەڵام ماڵیانم لەبیرە لە سەرووی ماڵی کاک برایمی تورکی کوڕی "وەلیە ترک" ەوە بوو، لە نزیک ماڵی حاجی حەمەساڵحی محەممەدی.

کاک جەعفەر مەردانبەگی ئەم دێڕانەی خوارەوەی بۆ نووسیوم: "وەستا حەمەدەمین ناسراو بە مینە هەللاج- باۆکی کاک عەبوو و کاک عوسمان هەلاجی، یەک لە هەللاجەکانی بۆکان بوو. دەروێش سەدیق جەعفەری هەم هەللاج و هەم لێفەدروو بوو. وەستا برایم شوکرولاهی- باپیرم (واتە باوکی دایکم)، ناسراۆ بە ئاغا برایم، دوکانەکەی لە تەنیشت دووکانی میرزا حوسێن مەجیدی- یەک لە کۆنترێن هەللاجەکانی بۆکان بوو ،جار و بار لە گەڵ کاک نادر فەتحی کوڕی پوورم و براکانم دەچووین بۆ دووکانی بابە گەورە، ئاهەنگی دار هەللاجیەکەمان زۆر پێ خۆش بوو و ئەم چەند خەت شیعرەمان لە گەڵ دەگوتەوە: "پم پم هەلاجی، چوومە ماڵی مام حاجی، مام حاجی لە ماڵ نەبوو، هێلکە و روونیان لێنابوو، بەشی ئیمە نەمابوو!""

١٥. **<u>جۆلایی</u>**

دەزانم کاری جۆلا، تەنینی بووزوو و چنینی جاجم و بەرماڵ و پۆپەشمین بوو. واهەیە ئێستاش هەر وابێت. ئەوە سەنعەتێکە لە پێش شۆڕشی پیشەسازیدا لە ئوروپاش باو بووە بەڵام ئەوان بەشوێنیدا دەزگای بەرهەم هێنانی پێشکەوتوویان دروست کرد و جۆلاییان لە کۆمەڵگای خۆیاندا کردە مێژوو؛ لەکاتێکدا ئێمەی هەژار لە ژێر دەستی داگیرکەردا ئەمڕۆش هەر تاقە سەنعەتی کۆتاڵمان جۆلاییە!

من ناوی جۆلاکانی بۆکانم لەبیر نییە بەڵام سەدان دەست بووزووی دەستکردی ئەوانم بینیوە ڕێگەیان کەوتۆتە دووکانی بەرگدرووبی باوکم کە ڕانک و چۆغەی بۆ خەڵک لێ دروست کردوون. لە بۆکانیش وێڕای گوندەکانی دەوروبەر جۆلایی دەکرا.

کاری جۆلایی بە "مەرەز" دەکرێت. مەرەز مووی چەشنە بزنێکە، کە جیاوازە لە خوری، بەڵام واهەیە لە زمانی فارسیدا لەگەڵ خوری جیاواز دانەنرێت وەک ئەو، هەر "پەشم" ی پێ بگوترێت. کاک ڕەحیم بەهرام زادە بۆی نووسیوم: "لە جۆلاییدا، ئەوەندەی لەبیرم بێت، تەنیا بۆ پۆپەشمین و بووزوو کوڵکیان بەکاردەهێنا. بزن چەشنێکیان موویان هەیە و چەشنێکیان کوڵک. بەوانەی کوڵکیان هەیە دەڵێن بزەنە مەرەز."

کاک جەعفەر مەردانبەگیش ناوی ئەم جۆلایانەی بۆکانی بۆناردووم: "سەید ئەحمەد قورەیشی ناسراو بە سەیدی جۆلا باوکی سەید عەلی قورەیشی؛ سەید حەمەساڵحی هاشمی باوکی سەید ئەسعەدی هاشمی و وەستا بایزی جۆلا(ئیسماعیلپوور) کە نەججارێشی دەکرد."

<u>هەندێک ئەرکی ژنان لە بازاری کاری ئەوساڵانەی بۆکان دا:</u>

١٦. **<u>خوری (شتنەوە، لە شانەدان و ڕستن)؛ دەسرە و پێچ بادان؛ گوڵدۆزی کردن</u>**

خوری ڕستن، کاری تایبەتی ژنان بووە و ژنی هەژار کە لەماوەی مانەوەی ناوماڵدا دەیان ئەرک و خزمەت و کاری لەسەر شان بوو، لە کاتی بەڕێگادا ڕۆیشتنیش، یا تەشی ڕستووە یا دەسرە و پێچ و مێزەری پیاوانی باداوە! ئەو گۆرانییەی مامڵێ باس لەو دیاردە تاڵە دەکات: "...بە دەسرە بادانێ دەچنەوە ماڵێ!"

کاک جەعفەر مەردانبەگی ئەم دێڕانەی خوارەوەی لە پەیوەندی خوری ڕستن و ڕیشۆڵ بادانی پێچ و مێزەری پیاوان لە بۆکان بۆ نووسیوم:

"نەنە نەخشین محەممەدی خیزانی ئاغا رەزا مەراغەیی باوکی مامە رەشید و مامە سالح (سالە رەش)؛ سەید زادە هاجەر خیزانی سەید حەمەسالحی قەسساب؛ مالی حاجی محەممەدی کاڕەش لە گەل کاک عەوڵای برایدا حەوشە و حەساریکی گەورەیان بوو کە دایم ژن و کچەکانی خەرێکی خوری شتنەوە و لە شانەدان و رستن بوون،و دوکانەکەیان جیرانی کاک عەلی خاتون و میرزای نەجەف بوو؛ نەنە شیرین حوسێنی خەسووی حاجی سەید قادری عەللاف و نەنکێ خێزانم لە کاری خوری ڕستندا زۆر بە ناوبانگ بوو.

خات گوڵەندامی خیزانی ئاغا برایم، مەهارەتیکی باشی لە پێچی پیاوان دروست کردن و پێچ بادان بوو و ناوبانگی بە شێوەیەک لە نیو خەلکی بۆکان درچووبوو کە زۆرێک لەوکەسانەی وا لە گەل کۆت و پانتۆولدا پیچیان دەبەست، لای خاتوو گوڵەندام سفارشیان دەدا. هەر وەها دەسرەی بچووکی لە رەنگی جۆراوجور دروست دەکرد کە پیاوان لە پەنا پیشتێن قایمیان دەکرد یا بۆ ویشککردنەوەی دەست و چاو بەکاریان دەهێنان. زستانان کە کاری هەللاجی کەم بوو، باپیرم بە ناو چایخانەکاندا دەگەرا و دەسکردەکانی ئەوی دەفرۆشت.

خات بووکێ (مریەم مەردانبەگی)خێزانی کاک عەوڵای سەلیم بەگ، لە دروستکردن و ڕیشۆڵ بادانی مێزەر، هەروەها لە گوڵدوزیدا گەلێک وەستا بوو. قەدیم کە لە ماڵان قەدری زۆر لە رادیو دەگیرا، داوایان لە خات بووکێ دەکرد گوڵدۆزییەکی جۆان بۆ سەر رادیو و هەندێک جاریش بۆ سەر تاقە یا بۆ سەر یەغدان یان بۆ پەردەی پەنجەرەکەیان دروست بکات.

١٧. حەسیر چنین، باوەشێنی حەسیر

حاجی زولێخا، مالەکەی لە پشت مەزگەوتی چووکە و جیرانی ماڵی حەمە کەریم سەرایی بوو. حاجی زولێخا لە چەشنێک گیای ویشک، کە لە گەڵای دار خورما دەچوو، باوەشێنی بۆ دووکانی کەباب فرۆشی دروست دەکرد کەدەسکەکەی لە داری قامیش بوو. باوەشێنەکان زۆر سووک و خۆش دەست بوون و ئێمە، کە دووکانی کەبابیمان بوو[1]، لەو باوەشێنانە کەڵکمان وەردەگرت.

حاجی زوڵەیخا، لە پەنا ئەم کارەدا، ڕەژی واتە زوخاڵیێشی دەفروشت هەر چەلەنگەی بە ١٢ قڕان.

١٨. تەقیلە و کڵاوی پیاوان؛ دەسکێش وسەرکڵاو و گۆرەوی مەرەز؛ تاسکڵاوی ژنان

ئەوە، ئەرکێکی هەمەگیر بوو و هەموو ژنێک لە ماڵیدا تەقیلەی پیاوان و گۆرەوی و دەستکێش وسەرکڵاو و پووزەوانەی ئەوانی دەچنی، جا مێرد بوایەت یا برا، یا دەسگیران. هەندێک کەسیش وەک کاری بازاڕی دروستیان دەکردن و دەیانفرۆشتن. دووکانی تایبەت بەم چەشنە بەرهەمانە نەبوو و بەگشتی، کچان و ژنان دەسکردەکانی خۆیان یا لە دووکانی خزم و دۆست و ناسیاو دادەنا بۆیان بفرۆشن، یان دووکاندار بەنرخێکی کەم لێی دەکڕین و دایدەنان بۆ فرۆشتن. ئەو کارانە پیاوان نەیاندەکرد یا من نەمبیست بیکەن.

---

[1] کاک جەعفەر کوڕی حاجی کەریم مەردانبەگییە کە خۆی و پێش ئەویش باوکی، لە بۆکان دووکانی قەسسابی و کەباب فرۆشییان هەبوو. ئەنوەر

بەڵام کارێک کە ژن و پیاو هەردوک دەیانکرد، دروستکردنی کڵاوی ژنان بوو. ئەمەیان پێسیستی بە چنین و شتی وا نەدەکرد و ساکارتر بوو. لە بۆکان حاجی عەلی کڵاودروو (ڕۆستەمی) خۆی و هاوسەر و کچەکانی کڵاودروویان دەکرد. کاک ڕەحیم خزری، کاک حوسەین محەممەدیان و دایکی منیش، لە ماڵی خۆیاندا کڵاوی ژنانیان دروست دەکرد و لە دووکانان دایاندەنا بۆ فرۆشتن.

کڵاوی ژنان لە قاڵبێکی مقەبیا پێک دەهات کە ئاستەرەکەی چیت بوو و ڕووەکەی مەخمەری سوور، ئینجا بە پووڵەکە و زەنگیانە و "ئیغراج" دەیانڕازاندەوە، ژنە دەوڵەمەندیش خۆیان زێریان لێ دەنا یان پێیاندا هەڵدەواسی. ئیغراج یا ئیخڕاج نازانم چ وشەیەکە بەڵام دەیان چەشنی هەبوو و لە تەورێز و تارانەوە دەیانهێنا بۆکان و بە تۆپ و بە میتر دەیانفرۆشت. دووکانی حاجی قادری نەزەری مەرکەزی فرۆشتنی ئەو شتانە بوو و دوای کۆچی دوایی حاجی قادر، ڕابعە خانمی خێزانی دووکانەکەی بەڕێوە دەبرد.

لە دروستکردنی کڵاوی ژنانە دا، کاکم و من و خوشکەکانم یارمەتی دایکمان دەدا؛ هەربۆیەش کەم و زۆرێک دەزانم چۆنی دروست بکەم. ڕەنگە هەر ئەوەش بووبێتە هۆکار بۆ ئەوەی دوای خۆشاردنەوە و ڕۆیشتنمان لە کوردستان، کاتی لە تاران دەژیاین، لەگەڵ دایکم و خوشکم بووکەپەڕۆ (عەرووسەک)مان دروست دەکرد و دەمانفرۆشت؛ ژیانی چەندساڵمان لە تاران بەو کارە بەڕێوە برا. من کارەکە لە کاک عومەری حەمیدی فێر بووم کە ئەویش لە تاران بوو و ماوەیەک هەر ئەو کارەی دەکرد.

١٩. <u>سرکە و ترشیات و مرەببا</u>

دانانی سرکە و ترشیات هەروەها دروست کردنی مرەبباش هەر ئەرکی ژنان بوو. هەندێک کار وەک خاوێن کردنەوە و پێگەیاندنی 'مووسڵی'، گەلێک زەحمەت بوو. لە هەندێک ماڵ هەرمێ بەترش و کاڵەک بەترشیشیان دادەنا. نەمبیستووە ئەودەم مرەببایان فرۆشتبێت، بەڵام ماڵی مام نەسروڵڵا هەبوون کە پاییزان سرکەی ئامادەیان بە ماڵان دەفرۆشت بۆئەوەی بتوانن ترشیاتی پێ دابنێن. هەر ئەوان ترشیاتیشیان دەفرۆشت.

کاک جەعفەر مەردانبەگی دەڵێ: " خات بووکێ (بڕوانە چەند دێڕ سەرەوەتر، بەشی ١٦)، لە پەنا کاری گوڵدۆزی و شتی وادا، پاییزان لە ماڵی خۆی سرکەشی دادەنا و پاشان دێکردنە ناو بۆتڵەوە و دەیفرۆشتن."

٢٠. <u>ماست فرۆشتن</u>

ئەوەش یەک لە ئەرک و کارەکانی ژنان و کچان، بەتایبەت ژن و کچی خەڵکی گوندە نزیکەکانی دەوروبەری بۆکان بوو، گەلێکیش زەحمەت و ناخۆش. بەیانی پێش تاوکەوتن، جام و قابلەمەی ماست لە سەر سەر یا بە دەستەوە، لە ئاواییەکانەوە وەڕێ دەکەوتن و دەهاتنە بۆکان. ماستەکانیان لە خیابانی کۆن لە ڕووبەڕووی گوزەری کەوشدرووەکان دادەنا و بەدیارییەوە رادەوەستان.

کڕیار، کە هەموویان پیاو بوون، دوای چەنەلێدان و کڕین، پێیان عەیب بوو کیتەڵە ماستەکە هەڵبگرن و بیبەنەوە ماڵی خۆیان. جا ژنە دێهاتیی هەژار دەبوایە دیسان ماستی گۆرین هەڵبگرێت و بکەوێتە شوێن جەنابی کڕیار، کۆڵان بە کۆڵان بڕوات تا بیگەیێنێتە ماڵی کابرا. ئینجا لەوێ ماستیان بەتاڵ دەکرد و زەرفەکەیان دەدایەوە دەستی. هەندێک جاریش ماست دەست بەجێ بەتاڵ نەدەکرا و زەرفەکە

ڕۆژی دوایی لە شوێنێکی وەک دووکانی کابرای کڕیار یا دووکانی ناسیاوێکی هەردوولا دادەنرا بۆئەوەی فرۆشیار ڕۆژی دوایی لەوێ هەڵیبگرێت.

ئەوە شێوازێکی کۆنی کڕین و فرۆشتن بوو، بەڵام کۆمەڵگای ئەودەمی بۆکان هەرئەوەی لێ هەڵدەسووڕا. لایەنی باشی کارەکە ئەوە بووو کە خەڵکەکە دەست ودڵپاک و داوێن پاک بوون. من هەرگیز نەمبیستەوە لەو هات وچۆیانەدا کچێک و ژنێکی گوندی ئەزیەت کرابێت یا قاپ و قاچاغی لێ زەوت کرابێت و شتی ئەو چەشنە.

٢١. نان کردن

نان کردن بەعام، کاری ژنان بوو. لە سەردەمی منداڵیی مندا نزیک بە هەمووکەسی خەڵکی بۆکان لە ماڵی خۆیدا تەندووری هەبوو و نانی ماڵی خۆی دەکرد. هەندێک ژنی زەحمەتکێش هەبوون کە دەچوونە ماڵان و نانەکەیان بۆدەکردن، لە بەرانبەردا 'دەستەوارەیەک' نان و پارەیەکی کەم وەربگرن. ئەوە کارێکی ئەستەم بوو و دەبوایە شەوی پێشتر بچن و هەویر بشێلن ئینجا بەیانیی گەڵێک زووی ڕۆژی دوایی پێش تاو کەوتن بچن سەری هەویر بدەن، تەندوور بکەنەوە و پاشان گونتک گرتن و نان پێوەدان و...

لە هەندێک ماڵیشدا نان بۆ فرۆشتن دەکرا. فرۆشتنەکەشی هەر کاری کچان و ژنان بوو. ئەوان 'دەستەوارەیەک'ی گەورەی نانیان دەنا سەر سەلە یان تەختەیەکی درێژ و بە سەرما یان گەرما، دەهاتن لە سەر خیابانی کۆن، ڕووبەڕووی گوزەری کەوش فرۆشەکان، هاوڕێ لەگەڵ ماست فرۆشەکان، بەڕیز ڕادەوەستان و نانەکەشیان لەبەردەمی خۆیان دادەنا. کڕیار، کە زوربەیان کارمەندی غەیرە خۆجێ یی یا مەڵە هەژاری بێ دەرەتان و بێ تەندوور بوون، لێیان دەکڕین و دەیانبردەوە. ئەگەر زۆریان لێ بکڕیایەن هەر فرۆشیار دەبوایە بۆیانی هەڵبگرێت و بیباتەوە ماڵیان.

بەسپاسی زۆرەوە بۆ بەڕێزان ڕەحیم بەهرام زادە و جەعفەر مەردانبەگی، کە زوربەی زۆری ئەو زانیارییانەی سەرەوەم سەبارەت بە ئەشخاص، لەوان وەرگرتووە.

درێژەی هەیە